

Siposné dr. Kecskeméthy Klára

Két életút, két hazában. 194 éve született Czetz János

DOI 10.17047/HADTUD.2016.26.3-4.131

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc leverése után, a megtorlás elől magyar katonák tömegei hagyták el hazánkat, és szóródtak szét a világban. Az emigráns katonák különböző országokban töltöttek be magas katonai beosztásokat (például Prágay János, Radnich Imre, Schlesinger Lajos), vettek részt háborúkban, polgárháborúban (például Asbóth Sándor, Kuné Gyula), értek el tudományos sikereket, voltak részesei ismeretlen területek földrajzi felfedezésének, térképezésének (például Czetz János, László Károly) vagy váltak sikeressé az élet számos más területén (például Türr István, Verebely Imre).¹ A hazájukat elhagyott magyar katonák közül sokan megírták emlékirataikat. Útleírásaik, úti leveleik, naplóiuk nemcsak könyv formájában jelentek meg, azokat rendszeresen közölték a magyar napi- és hetilapok is.

A magyar hadtörténelem jeles személyisége, *Czetz János* honvédtábornok nemcsak szülőhazájában, de Európában és a messzi távoli Argentínában is ismert. Czetz János, Bem tábornok főnöke, a kitűnő stratégia, szervező, térképész, földmérő élete viharos eseményekben és nyugalmasabb időszakokban, újrakezdésekben bővelkedő életútja számos életrajzi írásból ismerhető meg. Az írások egy része életének egy-egy különleges szakaszára fókuszál. Csikány Tamás a pályafutásának azon időszakát mutatja be, amikor megszerezte az elméleti tudását és gyakorlati tapasztalatát (Kézdivásárhely, Bécsújhely). Anderle Ádám az argentin emigrációs évtizedekre fókuszál, részletesen taglalva a modern argentin hadsereg létrejöttének időszakát, s ebben Czetz szerepét. Czetz János életpályáját 1991-ben Petri Edit írta meg,² aki az 1848–1849. évi szabadságharcban betöltött szerepét vázlatosan ismerteti. Theész János a Földrajzi Múzeumi Tanulmányokban 1991-ben megjelent írása Czetz Argentínában végzett földmérő és térképész tevékenységére helyezte a hangsúlyt.³

1 Torbágyi Péter: Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt. Szegedi Tudományegyetem, 2009. 47. oldal <http://mek.niif.hu/07500/07571/07571.pdf> (Megnyitva 2016. július 12.)

2 Petri Edit: Czetz János. Budapest, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1991, p. 64

3 Theész János: Czetz János, Argentína térképészje. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 1991. 10. szám, p. 62–63.

Ács Tivadar, aki a két világháború között Buenos Airesben élt, a *Magyarok Latin-Amerikában* című könyvében említi meg. Szabó László *Magyar múlt Dél-Amerikában* címmel 1978-ban megjelent monográfiája részletesen feldolgozza a kiemelkedő magyarok életútját. Megemlíti, hogy Argentínában, Buenos Airesben, az általa alapított Colegio Militar de la Nación katonai intézményben milyen megbecsülés és tisztelet övezi Juan F. Czetz ezredest. Az írás különös értéke, hogy Czetz életútjával kapcsolatosan megjelent téves adatokat is helyreigazítja. Hangsúlyozza, hogy Czetz „egy örmény eredetű erdélyi magyar család sarja”.⁴ Közli Czetz spanyol nyelven írt emlékirata első fejezetének fordítását, továbbá részleteket a dicsőséges erdélyi hadjárat leírásáról is.

1996. október 6-ra jelentette meg az Örmény Önkormányzat Kedves Gyula Czetz János *a szabadságharc legifjabb tábornoka* című könyvét. A mű különös értékét az adja, hogy nemcsak életrajzi ismertetés, hanem a magyarországi és az erdélyi hadsereg-szervezés menetéről is olvashatunk benne. Ebben az írásban a szerző az argentin emigrációs éveket alig említette meg.

A Magyar–Örmény Könyvtár sorozatban 2001-ben és 2004-ben jelentek meg Czetz János *Emlékezéseim*, valamint az *Utazás Spanyolországban* című életrajzi írásai.⁵ Az Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetekben Budai Merze Pál emlékezett meg, felidézve Czetz János erdélyi gyökereit, a szabadságharcban betöltött szerepét, és az emigráció évtizedeit.

Egy ígéretes karrier kezdetei

A tanulmányok

Ifjabb Czetz János (vagy Czecz János) 1822. június 8-án, Szent Medárd napján született. Apai ágon örmény-székely, anyai ágon székely kisnemesi származását az emigrációs években és az új hazájában, Argentínában is büszkén emlegette.

Édesapja, id. Czetz János a 11. (székely) huszárezredben harcolta végig a Napóleon elleni háborúkat. Párizsból magával hozott egy irántit, amellyel négyéves fiát megtanította tájékozódni.⁶ Az irántit egész életében a meghatározó eszköz maradt⁷ és irányt szabott a korai árvasága miatt szinte egyetlen lehetséges útra, a katonai pályára lépő ifjabbik Czetznek.

Apja halála után, 1829-ben a kézdivásárhelyi Nemzeti Katonai Nevelőintézetbe került.⁸ Az iskolát 1822-ben a székely határőr ezredek számára alapították. Az öt évfolyamon számtant, katonai földrajzot, földmérést, fegyvertant, szurony- és kardvívást,

4 Szabó László: Czetz tábornok: a lélek nem alszik ki... In: *Magyar múlt Dél-Amerikában*. Budapest, Európa Kiadó, 1982. p. 282.

5 Messik Miklós: Gidófalvától Buenos Airesig, Száz éve halt meg Czetz János, Honismeret, XXXII. évfolyam, 2004. p. 10–14.

6 Czetz János: *Emlékezéseim*. Budaörs, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat 2001. p. 147. <http://mek.oszk.hu/08500/08509/08509.pdf> (Megnyitva 2016. július 16.)

7 Messik Miklós: i. m. 10. oldal

8 Több írásban is az 1827-es év szerepel, azonban a kézdivásárhelyi öt év, és a bécsújhelyi 1834. évi kezdésből a tanulmányok 1829. évi kezdése következnek.

latin és német nyelvet tanult, katonai gyakorlatokat végzett. Az iskola felkészítette az altiszti pályára.⁹ Annak sikeres elvégzése után, 1834 októberében alapítványi helyet nyert a nagy tekintélyű bécsújhelyi Theresianumba. Az akadémiára történő bevonulásáról külön is megemlékeznek, „... osztályom szolgálatban lévő őrmestere a tanulószobában megmutatta a helyemet, a hálóban az ágyamat és ezzel részemre megszűnt a külvilág 8 év tartamára, mert feladatom kizárólag az elméleti és gyakorlati tanulmányok elsajátítása volt a katonai tudományokban.”¹⁰

A képzési idő hét év volt, de a legkiválóbbaknak lehetősége volt a nyolcadik év elvégzésére is. Czetz a legjobb hallgatók közé tartozott, így hét év elvégzése után, zászlósként elvégezte a nyolcadik évet is, és 1842-ben az osztrák hadsereg első osztályú hadnagya lett.¹¹

A tiszti pálya

Pályakezdő tisztként a 62. (Wacquant-Geozelles) sorgyalogezred 3. zászlóaljához került, amely szülőföldjéhez közel, Brassó közelében állomásozott. Feladatai közé tartozott a Tömösvári- és a Töröcsvári-szorosok csempészútvonalainak ellenőrzése. „Az itt átvezető utakra rendelt őrségnek feladata volt tehát, hogy megakadályozza a csempészést, a határmente biztonságán őrködjen és szembe szálljon a betörő fegyveres banditákkal, a két ország közti közlekedést biztosítsa kiváltképpen nyáridőben.”¹²

Már pályája kezdetén szembesült azzal, hogy a magyar nyelv csak nehezen követi a katonai terminológiát, ezért gyűjtő és rendszerező munkába fogott. 1843-ban jelent meg a *Magyar hadnyelvtan* című könyve.¹³ A Magyar hadnyelvtan kitűnő kézikönyv volt. A német–magyar katonai szakszótár példabeszédekkel is segítette a tiszteknek a legénységgel való kapcsolattartását. A könyv kapcsán felmerült Czetz meghívása a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába, azonban ez végül nem valósult meg.

1844-ben főhadnaggyá léptették elő. Átkerült a Budapesten állomásozó II. zászlóaljhoz zászlóaljsegédtisztnek, majd vissza Erdélybe, Gyulafehérvárra. Az akadémia elvégzése után 4 évvel kérte felvételét a vezérkarhoz. Ennek feltétele volt a katonai akadémia kiváló eredménnyel történt elvégzése, legalább négyéves csapatszolgálat és a sikeres felvételi vizsga.

1847 májusától Czetz Bécsben, a császári és királyi táborkarnál szolgált. A Katonai Térképészeti Intézetbe került, tökéletesítette a térképrajzolását, csillagászati számításokat végzett, széleskörű gyakorlati tapasztalatokat szerzett. Lefordította németre Fényes Elek *Magyarország leírása* című, 1847-ben megjelent kétkötetes munkáját.¹⁴

9 Csikány Tamás: Két ország katonatudósa: Czetz János. Új Honvédségi Szemle, 2005. 2. szám, p. 100–105.

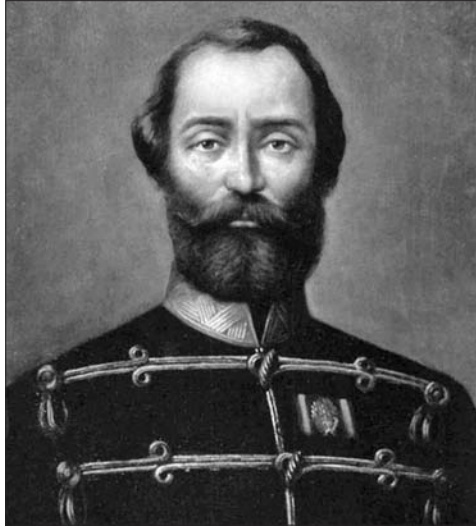
10 Czetz: Emlékezéseim i. m. 16. oldal

11 Czetz: Emlékezéseim i. m. 14. oldal

12 Czetz: Emlékezéseim i. m. 20. oldal

13 Czetz János: Magyar hadnyelvtan a császári királyi osztriai hadsereg tisztjei számára. Pest, 1844.

14 Czetz Emlékezéseim. i. m. 24. oldal

Csetz János

(Forrás: Csetz János: Emlékezéseim – Budaörs, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2001. 7. oldal
<http://mek.niif.hu/08500/08509/08509.pdf>)

Érdeklődéssel figyelte az első független és felelős magyar kormány kinevezését, és a pozsonyi országgyűlés törvényeit. Pesten megkezdődött a hadügyminisztérium szervezése, 1848 júniusában Csetz főhadnagy már Pesten, a minisztérium indulási és elhelyezési osztályán teljesített szolgálatot. Hamarosan az Országos Honvédelmi Bizottmánynál lett katonai fogalmazó.

1848. május 29-én felhívást tettek közzé a lapokban, amelyben a magyar hadi akadémia, a Ludoviceum felállításához vártak javaslatokat. Július elején Csetz János főhadnagy elkészítette *Értekezés a magyar Ludoviceum ügyében* című munkáját.¹⁵

Októberben a vezérkari őrnaggyá előléptetett Csetzet Erdélybe küldték. Baldacci Manó tábornoki főnöke lett. Baldacci leváltása után ideiglenesen az erdélyi csapatok vezetésével bízták meg, amelyet újjászervezett. Ezt követően az új parancsnok, Bem József altábornagy tábornoki főnöke lett, egyben kinevezték alezredessé.

Az 1849. február 9-ei piski ütközetben Csetznek jelentős szerepe volt. Az erdélyi hadjáratban mutatott kiváló teljesítményéért előbb ezredessé, majd május 8-án tábornokká nevezték ki.¹⁶ Lovasbalesete miatt az oroszok elleni harcokban már nem vett részt.

15 Ács Tibor: A magyar katonai felsőoktatás 1848–49-ben. Új Honvédségi Szemle, 1996/8. szám, p. 27–37.

16 Csetz: Emlékezéseim i. m. 75. oldal

Emigrációban

Az európai évek

Bár a szabadságharc bukása derékba törte a fényesen induló katonai pályáját, de a világosi fegyverletétel után elkerülte az Aradon kivégzettek szomorú sorsát. Erdélyből Magyarországra, majd Bécsen keresztül Hamburgba menekült. 1850 nyarán Hamburgból Hannover, Köln és Brüsszel érintésével Párizsba ment, ahol Teleki László gróf révén megismerkedett az előkelő politikai és irodalmi körökkel. Csatlakozott a Teleki László által vezetett emigrációs bizottsághoz. A párizsi magyar emigráció egyik legtevékenyebb, meghatározó alakja lett.

Különbféle lapokba irt katonai és politikai cikkeket, így bár szerényen, de mégis fenntartotta anyagi függetlenségét.¹⁷ Anyagi nehézségeinek enyhítésére vasútmérnöki feladatokat vállalt. Részt vett a Savoyai Alpokban, a Genf és Annecy közötti vasútépítésen és az annak északi továbbfejlesztéséhez szükséges előkészítő munkálataiban.¹⁸ Közreműködött a Mont-Cenis-i vasút tervezésén és a műszaki világszennációt jelentő alpesi hegyvidéki alagutak építési munkálataiban.¹⁹

Ekkortájt ismerkedett meg Lady Langdale családjával,²⁰ akinek kíséretével több utazást tett Spanyolországba. 1857 karácsonyán sok spanyol várost (Alicante, Valencia, Albacete, Madrid, Aranjuez, Cordoba) meglátogatott és végül Sevillebe is eljutott. Sevilleben találkozott a száműzött argentin politikus, Juan Manuel Ortiz de Rosas unokahúgával, a szépséges Basilia kisasszonnyal,²¹ akit rövid ismeretség után, 1859. március 12-én feleségül vett.²² Az ifjú pár esküvői tanúja Lady Langdale volt, nászútra Alcalá de Enares faluba mentek.

Néhány éven át Európában maradtak, hol Párizsban, hol Londonban telepedve meg a többi magyar emigráns között. Időközben Hamburgban kiadták német nyelven Bem erdélyi hadjáratról szóló jegyzeteit. A *Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849* című munka elsőként jelent meg a szabadságharcról írott művek közül. A kiegyezés után, 1868-ban magyar fordításban is közreadták, mint hiteles írást az erdélyi harci eseményekről. A háromezer tallér, amelyet a hamburgi kiadó fizetett a munkáért, jó időre megkímélte az anyagi gondtól. Lisszabonban született Czetzék első gyermeke, akinek keresztapja Teleki Sándor gróf volt.

A francia–osztrák–piemonti háború alatt részt vesz az olasz garibaldista hazaíak segítségére toborzott magyar önkéntes brigád haditervének kidolgozásában. Az 1859. július 12-én aláírt villafrancai béke megghiúsította az emigráció terveit.

17 Lásd Czecz (Czetz) János címszó Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái című munkájában. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (Megnyitva 2016. július 17.)

18 Czetz: Emlékezéseim i. m. 100. oldal

19 Budai Merza Pál: Az európai migráció. 2. rész, Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, VIII. évfolyam 89–90. szám, 2004. július–augusztus, <http://www.magyarormeny.hu/index.php?apps=page&p=4> (Megnyitva 2016. július 18.)

20 Czetz az emlékiratában *Landale*nek írja.

21 Czetz Emlékezéseim i.m. 106. oldal

22 Juan Fernando Cetz, <http://www.revisionistas.com.ar/?p=6598> (Megnyitva 2016. július 20.)

23 Czetz: Emlékezéseim i. m. 114. oldal

Czetz ekkor végleg feladta reményeit, hogy a nagyhatalmak segítségével a magyar emigráció újra kezdheti a szabadságharcot. „Végül is meggyőződtem, hogy semmit sem várhatunk a kormányoktól és elérkezett az idő, hogy lemondjak mindenféle reményről és az időt és erőt arra kell szentelni, hogy független életlehetőséget teremtsünk magunk és családunk számára. Ezt a meggyőződésemet követtem, örökre lemondva hazámról és Délamerika felé vettem az irányt” – írta visszaemlékezéseiben.²³

Az új hazában

Európát végleg elhagyva családjával 1860 májusában szállt fel a Royal Mail nevet viselő angol hajóra, s 1860. június 14-én érkezett meg Buenos Airesbe.

Új hazájában szerette volna a tábournoki rendfokozatát elfogadtatni, ezért rövidesen felkereste Justo José de Urquiza y García tábornok-elnököt Paranában. Egy hónapi hiábavaló várakozás után Czetz – nem ismerve a hivatalos ügyek intézésének lassúságát – visszatért Buenos Airesbe, ahol földmérő munkát vállalt. „Megérkezve Buenos Airesbe, hozzáfogtam matematikai és geodéziai könyveim átisméltéséhez és októberben levizsgáztam földmérésből.”²⁴

1862-ben Emilio Mitre tábornok, Buenos Aires provincia kormányzója megbízta az Azul-környéki estanciák²⁵ telkeinek felmérésével. „Nekem 125 telket kellett az estancián felmérnem s e munka közben az egész környék tetszését megnyertem.”²⁶ 1864-ben megbetegedett, ez megakadályozta a földmérési munkák folytatását.

Az elnök és a hadügyminiszter segítségével kinevezték a katonamérnöki osztály parancsnokává, ezredesi rendfokozattal. A Paraguay elleni háború során szükség volt egy műszaki csapattestre, amelynek felállításával Mitre elnök Czetz Jánost bízta meg. Több hónapon keresztül folytatta az alakulat felállítását, a harctérre indulás előtt azonban Czetz megbetegedett, így elvált a csapattestétől és Buenos Airesben maradt. Ekkor fejezte be a határvidék térképezési munkálatait. Egy rövid kéthónapos egészségügyi regenerálódás után visszatért a Rojas vidékére, ahol ismét térképezési munkát kellett végeznie.

1866-ban találkozott régi 48-as bajtársával, Asbóth Sándorral, aki az Egyesült Államok argentinai, majd uruguayi nagykövete lett. Asbóth 1868. január 21-én Buenos Airesben meghalt. Halála nagyon megviselte Czetz Jánost, a munkába menekült.

Feltérképezte a braziliai, illetve a paraguayi határvidéket, elkészítette Santa Fe város vasútvonallal történő összekötésének terveit Esperanza és San Germino vidékével. Már ekkor indítványozta a vasútvonal meghosszabbítását északnyugatra Sunchales-ig, majd onnan Tucumánig, elkerülve a Laguna Mar Chiquita, sós-sivatos, száraz területeit. Déli irányban kezdeményezte a vasútvonal Rosarioig történő meghosszabbítását. Ezután kiépítette a Rosario–Santa Fe–Paraná–Concepción del Uruguay városok közti távíróvonal-összeköttetést.²⁷

24 Czetz: Emlékezéseim i. m. 117. oldal

25 A dél-amerikai nagybirtok egyik típusa, monokulturális gazdálkodás, hatalmas területen legeltető állattenyésztéssel foglalkoztak.

26 Czetz: Emlékezéseim i. m. 117. oldal

27 Czetz: Emlékezéseim i. m. 119–120. oldalak, lásd még Torbágyi Péter i. m. 47. oldal

Sarmiento elnök és a hadügyminisztere elhatározta, hogy Cordobától és Santa Fétől délre, valamint Buenos Airestől nyugatra kiszélesíti a határvonalat, hogy az indiánok ne törhessenek be rajta. Czetz a Cordobai Topográfiai Intézetben az érintett területre vonatkozó adatokat és térképeket tanulmányozott, majd elkészítette a terület térképét. Javaslatot tett a terület Rio Quinto folyóig történő elfoglalására és kijelölte azokat a helyeket, ahol őrhelyeket kell kiépíteni. Kijelölték a Sarmiento-erődítést a Rio Quinto folyó déli partján, majd a pampán déli irányban haladtak a La Amarga tó északi partját követve Acha erődítményig, végül Nacocheaig.

Az expedíció során indián betörések által veszélyeztetett területeken haladtak keresztül. Eletrajzi írásában erről így ír: „Kijelöltem Santa Fé tartomány déli határpontjait, amelyek később Baigonia erőd és Gainza erőd néven kerültek a térképre. Expedícióm június 20-án délután 4 órakor érkezett Acha erődbe... Ennek a hőstettnek a híre jól megérdemelt bámulatot keltett a kormány köreiből és a Buenos Aires-i újságokban... akadt olyan ember is, aki engem a legvakmerőbb Pampa-kutatónak nevezett el.”²⁸

Santa Fe és Buenos Aires újonnan megalapított helyőrségeinek létrehozása után számos új határerődöt építtetett. A Sauce Corto folyó irányában még két erőd helyét jelölte ki csak úgy, mint a San Quilco és Pillahuinco közötti terepszakaszon. Ezek a munkálatok Argentína déli határai kitolásának befejezését jelentették. A kormány megbízást júniustól decemberig, hét hónap alatt befejezte. Ahogy írta: „... bejártam azt a félkört, amelyet a pampa képez Tres de Febrero és Sarmiento sáncától Pillahuincoig.”²⁹ Lefektette annak a tervnek az alapját, amely később a pampa végső meghódítását jelentette.

Megbízata után visszatért Buenos Airesbe és beszámolt az elvégzett munkáról Rivas tábornoknak, akivel együtt utaztak Azulba. A lakosság örömmujongással fogadta őket. Három napos ünnepség kezdődött, ahol az indián törzsfőnökök és a határőrtsztek egy asztalnál ültek. Az expedíció valós célja, a határkijelölési munkálatok és a határerődök kijelölése az indián betörések megakadályozását szolgálta.³⁰

Az emigrációban sem felejtkezett el a hazájáról és honfitársai támogatásáról. 1868-ban Buenos Airesben magyar–osztrák egyesület alakult Czetz János honvéd tábornok elnöke alatt. „Ez egyesület célja: alaptól gyűjtve összeköttetésbe lépni az anyaországokkal, a kivándorló honfiaknak tanáccsal és tettel szolgálni, s a betegeket és szülőköldöket segíteni.”³¹

A Colegio Militar megszervezése

Buenos Airesbe visszatérése után felajánlották neki a Ferrocarril Central Norte vasútigazgatóság³² vezetését, de Martín de Gainza hadügyminiszter³³ kérésének eleget téve azonban inkább a Colegio Militar³⁴ megalapítását vállalta el.

28 Czetz: Emlékezéseim i. m. 122. oldal; lásd még Nagy Miklós Mihály: Negyvennyolcas katona utazónk, a pampa felfedezője: Czetz János. A Földrajz tanítása, 1998. 6. évfolyam, 3–4. sz. p. 29–37.

29 Czetz: Emlékezéseim i. m. 123. oldal

30 Czetz: Emlékezéseim i. m. 124. oldal

31 Fővárosi Lapok, 1868. november 13. 5. évfolyam, 262. szám, 1046. oldal

32 A Ferrocarril Central Norte Buenos Airest az északi tartományokkal összekötő vasútvonalakat üzemeltető társaság volt. A Paraná folyó északi partján futó fővonal északi kiépítése ekkor vett nagyobb lendületet.

33 Nemcsak a Colegio Militar, hanem a Escuela Naval (Tengerészeti Akadémia) megalapítója is. Ez utóbbi hivatalos honlapját lásd <http://www.esuelanaval.mil.ar/> (Megnyitva 2016. július 21.)

Domingo Faustino Sarmiento elnök már 1869-ben sürgette az ország első katonai oktatási intézményének felállítását. A kormány egy különleges katonai bizottságot hozott létre annak érdekében, hogy javaslatot tegyen az új iskola szervezetére és képzési struktúrájára. A kiválasztott kiváló tisztek csoportja az alábbi személyekből állt: Emilio Mitre dandártábornok, Indalecio Chenaut tábornok, Mariano Moreno ezredes, Juan F. Czetz ezredes és V. L. Peslouan főtörzsőrmester. Két hónap elteltével, 1870. június 20-án kiadták az iskola alapítására vonatkozó rendeletet. Az iskola igazgatójának Juan F. Czetz ezredest nevezték ki.

A feladat nehéznek ígérkezett, mert szinte a semmiből, nagyon kevés segédeszközzel kellett létrehozni. Az első hallgatókat 1870. július 19-én vették fel. A katonai oktatási intézményben olyan katonatiszteket képeztek, akik az argentin hadsereg becsületére váltak. Négy évig – 1874. május 24-ig – állt az általa szervezett intézet élén, amikor is politikai okok/intrikák miatt onnan távozni kényszerült.

A Topográfiai Intézet elnöki székében

Helyzete rendkívül nehéz és kínos volt. A családjával Concepción del Uruguayba, Entre Ríos tartomány akkori fővárosába költözött. A város országos hírű kulturális központ volt.³⁵

Tanítványai hathatós segítségével Entre Ríosban felajánlotta földmérői szolgáltatait. Letette a földmérő vizsgát, ezután a Topográfiai Intézet titkárának nevezték ki. A San Lorenzo melletti legelő hibás felmérésének helyesbítésével bízták meg 1874 októberében. 1875-ben a Topográfiai Intézet elnökének nevezték ki. Utasítást adott ki a provincia összes területének kataszteri felmérésére, amely Argentínában az első ilyen munka volt. Az 1881-ben Buenos Airesben megszervezett kiállításra feljegyzést készített Entre Ríos tartományról és ehhez csatolta a kataszteri terveket is. Munkáját aranyéremmel ismerték el.

Czetz az intézetben elfoglalt tisztsége mellett 1875–1883 között matematikát és geometriát tanított az Escuela Normal de Profesoresen, amely Concepción del Uruguay-ban működött és Argentína egyik legjobb hírű főiskolája volt ebben az időben.

1883-ban Entre Ríos tartomány fővárosát Concepción del Uruguayból Paranába helyezték át. Ekkor visszaköltözött a Buenos Airesbe és a Topográfiai Intézetben mérnökként helyezkedett el. Itt ismét földmérő munkát végzett. A Chivilcoy–Bragado-25 de Mayo vasútvonal tanulmányozásával, és a Tandiltól Cachari vasútállomásig vezető országút tervezésével bízták meg.

1884-ben megalapította az Academia Militart, emellett kinevezték a hadsereg vezérkara 4. osztályának főnökévé. Ebben a beosztásban 1896-ig maradt.³⁶ Czetz visszaemlékezéseiben az Academia Militart „katonamérnöki iskolának” nevezi.

34 A mai megnevezése Colegio Militar de la Nación, <http://www.colegiomilitar.mil.ar/esp/> (Megnyitva 2016. július 22.)

35 Argentína 48-as tábornoka, 2008.03.15. http://www.kisalfold.hu/gyori_hirek/argentina_48-as_tabornoka/2050867/ (Megnyitva 2016. július 22.)

36 Torbágyi Péter: i. m. 47–48. oldalak

Az Andok tanulmányozása

1893-ban az Andok tanulmányozására vonatkozó indítványt terjesztett a kormány elé. A terv kivitelezésére 30 ezer pesót bocsátottak a rendelkezésére. A munkálatokban katonatisztek és egy hozzá beosztott civil tisztviselő segítettek. A beosztott tisztviselő egy magyar mérnök, Léderer Gyula (Julio Lederer) volt, aki 1888-ban érkezett Argentínába.³⁷ Czetz alkalmazta a hadseregben a geodéziai munkálatoknál, alapos földrajzi és csillagászati ismeretei miatt. Celia lánya hozzá ment férjhez. Az Andok-beli terepmunkák befejezése után a Katonai Térképészeti Intézetben dolgozott Buenos Airesben, emellett az egyetemen geográfiát oktatott.

1891. január 19-én meghalt a felesége.³⁸ A szomorú eseményt követően csendes visszavonultságban élt. Három gyermeke volt: *León* Lisszabonban született 1859. december 18-án; a lányai, *Cecilia Etelvina María* 1861. október 4-én, *Celia Alejandrina* 1863. november 26-én, már Buenos Airesben születtek. Czetz Jánosnak két unokája (Celia Lederer Czetz, Osvaldo Lederer Czetz) volt.

A nyugdíjas évek

Czetz János 1895-ben, az argentin hadsereg ezredesi rendfokozatát viselve ment nyugdíjba. A Budapesti Hírlap rendszeres időközönként tudósított életének alakulásáról. Az 1895. január 20-ai számában arról írt, hogy bár tervezte a hazajövetelét a millenniumi ünnepségsorozatra, egészsége rohamos romlása miatt „...a Dél-Amerikából való hazajövetelre, a hosszú tengeri utra aligha fog vállalkozni”.³⁹

Hazatérésével a politika körök is komolyan foglalkoztak. Az 1848–49-es honvédek nyugdíjazó bizottsága 1899. július 10-én tartott ülésén évi 960 forint nyugdíjat szavazott meg Czetz tábornoknak. Széll Kálmán miniszterelnök ezt az összeget nem tartotta elégségesnek arra, hogy abból Czetz tábornok itthon állásának és egészségének megfelelő módon élhessen, ezért évi kétezer forint nyugdíjat szavazott meg a 48-as tábornoknak.⁴⁰ Czetz János hazatérését Deáky Albert kolozsvári ügyvéd, és Kuskó István, az Országos Történelmi Ereklye Múzeum igazgatója kezdeményezte.

A Budapesti Hírlap 1899. szeptember 2-ai száma részletet közölt Czetz János hazatérésével kapcsolatban Kuskó István igazgatónak írt leveléből, amelyben leírja, hogy egyelőre lehetetlen hazájába visszatérnie, mert tüdőgyulladása volt, és mint

37 A Budapesti Hírlap is írt Lederer Gyuláról. „Lederer Gyula huszonhárom év előtt mint vasúti mérnök egy angol társaság megbízásából ment Argentínába. Néhány évvel később a vasúti földrajzi intézet vezetőjévé nevezték ki, majd 1899-ben a hadiskolában az asztronómia és geodézia tanárává, 1901-ben pedig a buenosz-aireszi egyetemen a geofizika rendes tanárává választották ... Különösen megtisztelő és nagyjelentőségű megbízatásban volt része akkor, mikor a chilei határkérdésben az argentinai köztársaságot képviselte. Ebbéli munkássága négy évig tartott, mikor végül a határkérdést Viktória angol királynő mint választott bíró döntötte el 1898-ban, Argentína javára.” In: Czecz János tábornok, Budapesti Hírlap, 1910. december 28. 31. évfolyam 303. szám, 5. oldal

38 <http://www.genealogiafamiliar.net/getperson.php?personID=I21285&tree=BVCZ> (Megnyitva 2016. július 12.)

39 Czecz tábornok nem jön haza. Budapesti Hírlap, 1895. január 20. 15. évfolyam, 9. oldal

40 Czecz tábornok nyugdíja. Budapesti Hírlap, 1899. augusztus 12. 19. évfolyam, 5. oldal

lábadozó nem kockáztathatja meg, hogy elhagyja a Buenos Aires-i szelíd klímát.⁴¹ *„Betegségem, éveim, valamint az a tudat, hogy hasznos hazámra nézve ily viszonyok közt nem lehetek, természetesnek fogja ön előtt, tisztelt uram föltüntetni azt a kijelentésemet, mennyire fáj az az érzélem, hogy egyelőre le kell köszönni egy egész életen át érzett hő vágyról: hazámat mielőbb látni. De fájdalom, most nem hagyhatom el ezt az országot. Szívem mélyéből hálával adózom azoknak, a kik rám gondolva, agg létemre meg akarták szerezni nekem azt az égi örömet, hogy hazámat viszontlássam, – hazámat, melyet ma is oly hően szeretek, mint midőn szabadságáért küzdöttem. Kérem önt, e mély hálámat és köszönetemet a miniszterelnök urnak kifejezni és tolmácsolni mindazoknak, a kik repatriációm ügyében érdeklődést mutattak. Még azt kell önnek kijelenteni, hogy itteni helyzetem, ha nem briliáns is, de szerény és meg vagyok elégedve. Az argentiniai kormány harminc évi szolgálat után engemet mint ezredest penzionált. Morális helyzetemmel is meg vagyok elégedve. Én ezelőtt harminc évvel alapítottam az első katonai iskolát s már ma van tanítványaim közt generális is, később az argentinai tábornokkarban alapítottam a katonai mérnöki iskolát és kezdtem a zseni- és pionir-szolgálatot szervezni. Mindez nem bilincselne ide, de, fájdalom, ideköt orvosom határozott kijelentése, hogy ez idő szerint nem kockáztathatok oly radikális éghajlatváltozást, mint a milyen volna a magyarországi utazásom. Önnek és barátainak ama kéréssel fogok e szerint alkalmatlankodni, hogy egyelőre hagyjanak föl ama lépésekkel, miket tenni szándékoznak repatriációmért. És legyen meggyőződve, hogy törekvésük úgy tisztel meg engem, mintha, már való lett volna visszahívásom.”*⁴²

1899. szeptember 22-én Czetz a Kuskó Istvánnak írt levelében megköszönte a hivatalos értesítést a nyugdíjáról, egyben megígérte, hogy fia és leánya társaságában hazalátogat, *„Ha az egek ura és egészségem megengedi, a jövő tavaszon remélem a látogatást megtenni.”*⁴³

Szülőfalujában, Gidófalván olyan nagy tiszteletnek örvendett, hogy teljesítve a tábornok legfőbb óhaját megtalálták és rendbe tették a szülei sírját a református temetőben.⁴⁴

1901. augusztus 1-jei leveléhez csatolva Czetz János megküldte a spanyol nyelven írt naplóját Kuskó Istvánnak, egyben kérte, hogy amennyiben *„...érdemesnek találja, fordíttassa magyarra és tegye közzé a Történelmi Lapok-ban. Sajnálom, hogy nem írhattam magyarul, de csakugyan nem vagyok képes.”*⁴⁵

Kapcsolatot tartott Szongott Kristóffal⁴⁶ a szamosújvári örmény katolikus gimnázium tanárával is, az erdélyi örmények jeles kutatójával, aki az általa szerkesztett Arménia című folyóirat számára kért cikkeket tőle.

A 80. születésnapján Buenos Aires magyar kolóniája köszöntötte az idős tábornokot, a küldöttséget Radits Bernát cigányzenekara kísérte. A tábornok spanyol nyelven írt emlékiratát Kimer Ede, Brazíliában élő hazánkfia fordította le németre. A magyar fordítást a kolozsvári Országos Történelmi Erekllye Múzeum felkérésére Strasser Mihály hírlapíró végezte el, amit a kolozsvári Erdélyi Történelmi Lapok

41 Czecz tábornok. Budapesti Hírlap, 1899. szeptember 2. 19. évfolyam, 243. szám 6. oldal

42 Czetz: Emlékezéseim i. m. 6. oldal

43 Czecz tábornok levele. Budapesti Hírlap, 1899. október 22. 19. évfolyam, 293. szám 7. oldal

44 Czecz tábornok szüleinek sírja. Budapesti Hírlap, 1900. május 20. 20. évfolyam, 137. szám, 7. oldal

45 Czecz tábornok naplója. Budapesti Hírlap, 1901. szeptember 8. 21. évfolyam, 247. szám, 16. oldal

folytatásokban közölt.⁴⁷ Czetz emlékirataiban leírta egész pályafutását: gyerekkorát, ifjúságát, szerepét a szabadságharcban, az emigráció éveit, házasságát, majd az argentin pályafutását.

A Budapesti Hírlap folyamatosan figyelemmel kísérte a tábornok egészségi állapotát. 1902. december 18-ai számában közölte Antonio C. Ganaulfo argentin orvos igazolását, amely szerint a hosszú utazás komoly veszélynek tenné ki őt. *„Czecz János F. magyar származású tábornok, 80 éves, özvegy, lakik Cordobai utca 1837. sz. a., a következő betegségekben szenved: előrehaladott vérérdény-elmeszesedés, szemhályog, mely a látást lehetetlenné teszi, idült légcsőhurut állandó légcsőtágulással párosítva, lábekzéma és általános elgyengülés. Ezek a körülmények teljesen képtelenné teszik őt arra, hogy hosszú tengeri útra keljen, mely életét komoly veszedelemnek tenné ki. Buenos-Airesz, 1902. szept. 30. Antonio C. Ganaulfo.”*⁴⁸

Magyarországon ekkor már alig ismerik, pedig ha hazajönne, ünnepelnék, hiszen rajta kívül csak egyetlen tábornoka élt a legendás emlékü szabadságharcnak: *Görgei Artúr*. Czetz tervezte a hazautazást, de lelke mélyén érezte, hogy megromlott egészségével az egyhónapos nagy utat már nem lett volna képes megtenni.

Halála előtt pár nappal 1904. augusztus 24-én írta meg utolsó levelét Kuzskó Istvánnak. Az utolsó pillanatilag fáradhatatlanul dolgozott *„Jelenleg egy nagy munka készítésén töröm a fejemet és ha rajzoló-munkatársam bele nem fárad, befejezem művemet és önöknek fogom ajánlani.”*⁴⁹

*

Haláláról méltó módon a Vasárnapi Újság is megemlékezett. *„Messze tengeren túlról, a dél-amerikai Argentina köztársaság fővárosából, Buenos-Ayresből jött a hír, hogy a magyar szabadságharcz egyik kitűnő katonája és vezére, Czetz János honvédtábornok, ott meghalt,*

Czetz Jánosról 1902-ben Buenos Airesben készült kép
(Forrás: Czetz János 1848–49-iki tábornok. In: Vasárnapi Újság, 51. évfolyam, 1904. 41. szám, 701.)

46 Az egyik legjelentősebb armenista volt. Legfontosabb munkái: Szamosújvár szab. kir. város monográfiája, A magyarhoni örmény családok genealógiája. Lefordította Chorenei Mózes *Nagy-Örményország* című 5. századbéli krónikáját. 1905-ben alapítója volt a szamosújvári Örmény Múzeumnak. Az *Armenia* folyóiratot is Ő hívta életre, szerkesztette és anyagilag is ő tartotta fenn. Szongott 1907-ben, 64 évesen halt meg Szamosújváron. Ő volt az első, aki tudományos szinten foglalkozott az erdélyi örménység kérdéseivel. A magyar armenológia megteremtőjeként tartják számon. Lásd részletesen Polyák Mariann: Az *Armenia* folyóirat jelentősége Erdélyben című írását. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/ormenyek/ormeny_diaszpora_a_karpat_medenceben_II/pages/magyar/011_polyak_mariann.htm (Megnyitva 2016. július 12.)

47 A nyolcvan éves Czecz tábornok. Budapesti Hírlap, 1902. július 19. 22. évfolyam, 196. szám, 5. oldal

48 Czecz tábornok nem jön haza. Budapesti Hírlap, 1902. december 18. 22. évfolyam, 346. szám, 7. oldal

49 Czetz János tábornok (1822–1904). Czetz János élete. Budapesti Hírlap, 1904. október 6. 24. évfolyam, 276. szám, 2. oldal

Czetz János emléktáblája
a Chacaritai temető (Cementerio de Chacarita)
Hősök és Mártírok Falán
(Forrás: <http://www.magyarnegyed.com/location/141/>.
A fényképet készítette dr. Tóth Gergely)

Czetz János dombormű
a Plaza Hungrián, Buenos Aires
(Forrás: <http://www.magyarnegyed.com/location/61/>.
A fényképet készítette dr. Tóth Gergely)

82 éves korában.”⁵⁰ Egész oldalas megemlékezéssel adózott Czetz János tábornoknak a Budapesti Hírlap 1904. október 6-ai száma is. „Az agg katona pihenni tért sok ezer mér-földre attól a helytől, a hol született, a hol apját, anyját örök pihenőre tették.”⁵¹

A szabadságharc tábornokát, az argentin hadsereg ezredesét szeptember 7-én katonai tiszteletadás mellett helyezték örök nyugalomra Buenos Aires Recoleta temetőjében. Koporsójába ereklyéket helyeztek: egy kis zsák hazai földet, az erdélyi szabadságharcosok zászlajából egy darabot és száraz virágot a Kárpátok erdeiből. 1969. október 10-én a Colegio Militar de la Nación alapításának 100. évfordulóján a hamvait a recoletai temetőből átszállították és az iskola kápolnájában helyezték el.⁵²

Tevékenységét és nevét mindkét hazájában nagy becsben tartják. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Argentínai „Czetz János” Főcsoport 1990. október 6-án leplezte le Asbóth Sándornak és Czetz Jánosnak a Hősök és mártírok falán elhelyezett emléktábláját.⁵³

50 Czetz János 1848–49-iki tábornok (1822–1904). Vasárnapi Újság, 41. szám, 1904. 51. évfolyam, 701–702. oldal

51 Czetz János tábornok (1822–1904). Czetz János élete. Budapesti Hírlap, 1904. október 6. 24. évfolyam, 276. szám, 2. oldal

52 v. Ferenczy Lóránt: Magyar Harcosok Bajtársi Közössége argentinai „Czetz János” főcsoportjának történetéről – 1. rész: 1949–1975, Bajtársi Híradó, A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének tájékoztatója, LXIV. évfolyam 2013. július–augusztus–szeptember, 541. szám (lásd még Theész János i. m. 63. oldal)

53 Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, Argentínai „Czetz János” Főcsoport, http://www.lamoszsz.org/argentina_MHBK.html (Megnyitva 2016. július 22.)

Az argentinai magyar közösség – együttműködve a helyi hatóságokkal – 2004. november 27-én avatta fel a Plaza Hungriát, a Magyar teret. A Magyar téren elhelyezett emlékmű központi eleme az a faragott székely kapu, amelyet a Magyarok Világszövetsége az államalapítás millenniumának évében, 2000-ben ajándékozott az Argentínában élő magyaroknak. A székely kapu első oldalán Czetz János magyar honvédtábornok arcképe van kifaragva, a domborművön kétnyelvű (magyar és spanyol) felirat van. 2005 augusztusában a székely kapu mellett avatták fel Szent István király mellszobrát.⁵⁴

Szülőfalujában, Gidófalván emléktábla tiszteleg emléke előtt a községháza falán. Az emléktábla szövege a következő:

„Ebben a községben született 1822-ben

CZETZ JÁNOS

1848–49-iki honvédtábornok,
aki a magyar szabadságharc szomorú végével
hazájából kibujdosva, 1904-ben Argentína
szabad földjén, Buenos Ayresben fejezte be
nemzete szabadságáért utolsó percig
hevülő nemes életét.

E táblát a Székely Mikó-Kollégium
1910–11-ben érett ifjúsága készítette.”⁵⁵

2004-ben a vártemplom szomszédságában emlékszobát alakítottak ki,⁵⁶ a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templomkertben pedig emléktáblát avattak az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc legfiatalabb tábornoka, az argentin hadsereg ezredese életének és tetteinek tiszteletére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1970. 2. szám p. 225–233.
- Argentína 48-as tábornoka. (Letöltve: 2008. 03. 15.)
http://www.kisalfold.hu/gyori_hirek/argentina_48-as_tabornoka/2050867/
- Balázs Dénes: *Magyar utazók lexikona*. Budapest, Panoráma Kiadó, 1993
- Bona Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei*. Budapest, Országos Örmény Önkormányzat, 1995

54 Farkas József György: Czetz János – Buenos Aires.
http://infovilag.hu/hir-34724-czetz_janos_buenos_aires.html (Megnyitva 2016. július 19.)

55 Balázs Dénes: A magyar utazók emlékhelyei a Kárpát-medencében. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 11. 1992. p. 45–46. http://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_FOLD_Fmt_11_1992/?pg=47&layout=s (Megnyitva 2016. július 12.)

56 Gidófalva hivatalos honlapja. <http://primariaghidfalau.ro/index.php> (Megnyitva 2016. július 19.)

- Budai Merza Pál: Egy irodalmár és térképész honvédtábornok. Az európai migráció 2. rész. Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, VIII. évfolyam 89–90. szám, 2004. július–augusztus
- Budai Merza Pál: Egy irodalmár és térképész honvédtábornok. Argentína, az új haza 3. rész. Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, VIII. évfolyam 91. szám, 2004. szeptember
- Csikány Tamás: Két ország katonatudósa: Czetz János. Új Honvédségi Szemle, 2005. 2. szám, p. 100–105.
- Csikós Zsuzsanna: Czetz János, egy magyar tábornok Argentínában. Interpress Magazin, 1987. december, p. 41–43.
- Czetz János 1848–49-iki tábornok (1822–1904). Vasárnapi Újság, 1904. 41. szám. p. 701–702.
- Czetz János: Magyar hadnyelvtan a császári királyi osztriai hadsereg tisztjei számára. Pest, 1844. Új kiad. 1848
- Czetz János: Emlékezéseim. Budaörs, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat 2001. p. 147.
- Czetz János: Utazás Spanyolországban. Budaörs, Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat 2004
- Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848–1849-ben. Pest, Gyurián és Deutsch Mór, 1868, p. 215.
- Egy magyar tábornok Délamerikában, Budapesti Hírlap, 1888. június 15. 165. szám, 7. oldal
- Kedves Gyula: Czetz János, a szabadságharc legifjabb tábornoka. Országos Örmény Önkormányzat, Budapest, 1996. p. 44.
- Kuné Gyula: Egy szabadságharcos emlékiratai. Chicago, 1913. <http://mek.oszk.hu/06600/06677/>
- Messik Miklós: Gidófalvától Buenos Airesig. Száz éve halt meg Czetz János. Honismeret, XXXII. évfolyam, 2004. 6. szám. p. 10–14.
- Nagy Miklós Mihály: Negyvennyolcas katona utazónk, a pampa felfedezője: Czetz János. 1998. 6. évfolyam, 3–4. sz. p. 29–37.
- Petri Edit: Czetz János. Budapest, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1991
- Szabó László: Czetz tábornok: a lélek nem alszik ki. In: Magyar múlt Dél-Amerikában. Budapest, Európa Kiadó, 1982
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, Budapest, Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, 1891. 2. kötet, p. 477–480. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>
- Theész János: Czetz János, Argentína térképezője. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 1991. 10. szám, p. 62–63.